

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כב, תשל"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון

בעריכת ע' איתן ומ' מ דן

מחזור כב, קונטרס ט—י (רי"ט—ר"כ) אב-אלול תשל"א

לקט

אמרות מנדלי מוכר ספרים

מאת

שמעון תודר

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית
ירושלים

בעריכת הלקט ובהכנתו לדפוס
השתתפה
נורית רייך

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ.

הקדמה

יוסף קלוזנר ב"היסטוריה של הספרות העברית החדשה" (כרך ו'), עמ' 430) מגדיר את הסגנון המנדלאי "תלמודי, מדרשי וגלותי". ואמנם, כשאנו מעיינים באמרותיו של מנדלי מוכר ספרים, אנו נזכרים, כי רבות מהן קרובות בלשון וברוחן למאמרי חז"ל, באגדה ובמדרש. ריח סגנון "גלותי" נודף מאמרותיו, משום שגיבורי סיפוריו גלותיים הם. זהו עמו של מנדלי, שתיאר והנציה בספריו. לא לחינם סובבים מאוייהם בעיקר על בעיות של "הקהילה", פרנסיה ורבניה, ובייחוד על בעית הפרנסה, כי רובם ככולם עניים מרודים הם, ומן העשירים המועטים שביניהם הם מצפים לעזרה.

מנדלי מבליט בסיפוריו את הליקויים החברתיים של עמו הגלותי. אבל במימרותיו, כשאנו מנתקים אותן מן הסיפור, מופיע לפנינו מנדלי אחר, מלטף ומנחם, ו"פנים אחרות" לו, פנים מחייכות, פנים שזכורות וכו'.

ב"אמרות כנף" או בפתגם בעל מוסר השכל משתחררים אותם הגיבורים ממצבם הקודר ומביעים את אשר עם לבם בלשון, הרחוקה מ"עולם המעשה" ומתקרבת לעולמם הרוחני. רוחם של אותם היהודים הפשוטים המדוכאים מצאה את תיקונה בבית מדרשם בשעות "בין מנחה למעריב", שבהן הקשיבו לשיעור ב"עין יעקב" והאזינו ל"מגידים", שהביאו לפניהם דברי אגדה המושכים את הלב. דברי נחמה על עתיד יותר טוב שלא מעלמא הדין" חדרו ללבם ונקלטו לפי השגתם. יש

סילפּו היהודים הפשוטים את מאמרי חז"ל ויצרו ביטויים חדשים בלבוש ישן, מעין "ודילוגו עלי אהבה".

המקבילות המלוות את האמרות מצביעות על המקורות, שהושפע מהם המחבר, אם מבחינה רעיונית ואם מבחינת הסגנון וצורת הביטוי, שרבות מאמרות מגדלי הן מעין היקוי למאמרי אגדה, הפזורים בחומר הלימודי של "עמך".

ראויות הן מימרותיו של ממו"ס להיות מובאות לתודעת העם בישראל ללמוד מהן שיחם של יהודים, אשר רובם היו מפשוטי העם.

מגדלי ראה את העם במהלכו ובגוהגיו ה"בלתי אנושיים", אבל הוא הבין לגשמתו, שהיא "גשמה של שבת", ואם בתיאורו נמסר הצד החיצוני, הרי באמרותיו מתגלה איכותו הפנימית של היהודי, רוחו.

הקיצורים של שמות חיבורי מנדלי

אב - אבות ובנים	זכ - מספר הזכרונות
אג - אגדות האדמונים	חג - חג האסיף
בי - בימים ההם	לא - לא נחת יעקב
ביש - בישיבה של מעלה	לק - לקורות סוס נושא ספרים
ובישיבה של מטה	מא - מאי חנוכה
בס - בסתר רעם	מס - מסעות בנימין השלישי
בע - בעמק הבכא	סו - סוסתי
הב - ספר הבהמות	עג - עגלתו של תוספות יום טוב
הג - הנשרפים	פת - פתיחה
הר - בימי הרעש	קב - ספר הקבצנים
הש - השערה	שם - שם ויפת בעגלה
הת - התמורה	

האמרות לוקטו מתוך כל כתבי מנדלי מוכר ספרים, הוצאת דביר, תש"ז. האותיות שאחרי שם הספר הנ"ל מציינות את הפרק. המובאות מן הספרות העתיקה וכו', שנוספו בסוגריים אחרי קצת אמרות - מהן מקבילות לדברי מנדלי בתוכנו, ומהן - בצורתן הלשונית.

אדם בנפתוליו

- אדם, כשהוא נתון בצרה, וחיוו חיי צער, מצפה לישועה
על פי נסים ונפלאות בע א, ח
- אדם, עוד בו נשמתו, לא יתייאש מרחמים
(אפילו חרב חדה מונחת לו על צוארו של אדם אל ימנע עצמו
מן הרחמים – ברכ' י ע"א)
- אוי כמה עלובים בני ישראל – עלובים אפילו בהצלחתם
כביכול! בע ב, יא
- אוי לי מיצרי הרע ואוי לי מיצרי הטוב
(אוי לי מיצרי אוי לי מיצרי – ברכ' סא ע"א)
- אזובי קיר נעשים ארזים, ודג הרקק – לויתן, בבית
הקברות בי פת' ה
- (אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי הקיר, לויתן בחכה
הועלה מה יעשו דגי הרקק – מרק כה ע"ב. במקרא: ...מן.
הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר – מל"א ה, יג)
- אלמלא פלב לקק את לבו, היה גשתה מיד הג
- אין אדם נכשל בלילה עד שגזור עליו מלמעלה מס י
- (אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכרזים עליו
מלמעלה-חולין ז ע"ב)
- אין דבר עומד לנו בפני הפורענות מס י
- (הביטוי השגור: אין דבר עומד בפני הרצון. ואילו ישיר מקנדיאה)

בהקדמה לספר "גובלות חכמה": אין דבר עומד בפני הזמן)
אם להתנהג על פי הרופא ומצותו, לא יוציא איש את

שם א

שנתו

אפילו צדיקים גדולים, אבות האומה, גשמעים ליצר הרע

קב כח

בענייני אישות

(כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו – סוכה גב ע"א)

כע א, ב

אריכת ימים בלא מזון ומנוחה היא גסיסה ממושכת

בחצר מות אין המת איום ונורא מאוד כמו בין החיים

אב כח

המהלכים

כע ה, א

בלה וכמושה ונראית כהושענא חבוטה

כע ח, ב

בנוהג שבעולם, החזק ידו בחלש ממנו

(מנהגו של עולם זאבים הורגים העזים – ב"ב טו ע"ב)

קב יד

בריאותו זוהי שבחו

בשעת מגפה הזהירות מפני דברים מוזיקים מתרבה

כע ה, ג

ומידת הדין מתגברת

(בשעת הדבר כנוס הרגל – ר"ד א, ב)

בי ב, ב

גדול הדחק, שהוא שובר גם בריחי ברזל

גדולה היא וחשובה תאות הקישוט, שדוחה את צער החום

כס א

והזיעה בקיץ ואת צער הקור וצינת שלג בחורף

(אין אישה אלא לתכשיטי אישה – כתוב' גט ע"ב. אישה

משתוקקת לתכשיטין – כתוב' סה ע"א)

כס יג

גם חלום טוב יפה לאדם

(לאדם טוב אין מראים חלום טוב – ברכ' נה ע"ב)

הלא זה דרך בני אדם מעולם, שבשעת צרה הם מדמים

הר א

להם רוח והצלה על פי נסים ונפלאות

בי א, טז	הדאגה בלבבו מוצצת דמו כעלוקה
	(אנחה שוברת חצי גופו של אדם – כתוי' סב ע"א)
בס א	הטוב והרע, האור והצל מלוין זה את זה בעולם
	(בספר "חזון ברוך" פג, ט: אין הטוב פולו טוב ולא הרע פולו רע; וכן: אין רע שאין בו טוב – ר"א סבע, "צורר המור")
זכ א	המות משה קטן וגדול, אדם ובהמה
	(שניהם שוים לקבר – קה"ר יב, ט. הגדול והקטן שוים לפני המקום – שמור"מ, ד)
	המרוטים מורטים, הנכבשים כובשים, המופכים מפכים
בע ח, ב	והשדודים שודדים
	הנאה והמגונה, הטוב והרע מצויים ועומדים זה לעומת
בע ת, א	זה מימי בראשית
בע ז, ב	הנה אלה מדושני עונג אינם יכולים לסבול ייסורים
בע א, ד	הנה הרפואות, ואיה החולה?
	(הנה האש והעצים ואיה השא לעולה – בר' כב, ז)
	הצרה גותנת לאדם דעת וכוח לעשות תחבולות כדי
בע ו, ה	לצאת ממנה
	הרבה דברי חמדה וצורות נאות ליצר הרע, לבדח בהם
בי א, י	ולהדיח את האדם
	הרבה רופאים פמותם, כיון שיש להם מקום ושעה
	להתגדר ברפואותיהם, אינם מקמצים בסממנים חריפים
סו יב	וארסיים
בי פת' ד	הרע אינו פוסק להיות רע בשביל שהוא תדיר
בי א, ד	הרעות והטובות שבעולם פרוכות אלו באלו
בע א, ד	הרפואה מתוקנת ואין מכה לרפואתה

חוק עולם הוא, כי הכוח פועל הפול בקרב הארץ   אב כט
 טירוף הדעת היא מפת עשירים מפונקים   בע ז, ב
 יגון ואנחה נתייחדו להעולם מתחילת הויתו, ובני אדם
 באים ומוסיפים עליהם במעשיהם   טו יא
 יהודים, כיון שאחד הרופאים בא למקומם, מיד כל מיני
 נגע ומחלה מתעוררים אצלם   בע א, ד
 יצר הרע בקי בדרך ארץ ונימוסי העולם ובעל סברא
 לטהר את הממזר בכסף וזהב ולעשות גם את המכוערת
 יפה וברה   ביש ב
 (כסף מטהר ממזרים – קיד' עא ע"א)
 יצר הרע גופא מצטרך ליצר הרע אחר קשה מברזל
 שיפתנו...   לא ד
 (יצה"ר דומה לברזל – אדר"ג טו, ג)
 יצר הרע ערום יותר מיצר טוב וחזק הוא ממנו   עג ה
 (כמה יצר טוב יגע עד שלא מצאה ובא יצר הרע ומאבדה
 הימנה – פסק"ר ט. יצה"ר מלך על כל רמ"ח איברים ויצ"ט
 דומה למי שהוא חבוש בבית האסורים – אדר"ג טז, ב)
 יצר הרע פיקח הוא, מתחסד ומיתמם, יועץ פלא, וכונתו
 תמיד אך לשם שמים   ביש ב
 יצרו הרע של אדם סוכן בו, מעורר חשקו ומדליקו, ויצרו
 הטוב ממזוג ומעמיד חמימותו על שיעור מידתו הראויה   בי ב, ז
 (אמנם כן, יצר סוכן בנו – פיוט לערבית י"כ)
 יצרו סוכן בו ועושה אותו כבשה וחיה רעה פאחת   קכ כ
 כל זמן שהנשמה בקרבנו, כדאמרי אינשי, צריכים
 לקיימה   ביש ב

כל המתים תמימים וישרים, נדיבים וחכמים   בי פת' ה
 (אחרי מות קדושים אמור – מחברות עמנואל כא)
 כמה טועה האדם שמתאונן על פגעיו, ואינו יודע שאינם
 באים אלא לטובתו
 מס ו
 (כל דעביד רחמנא לטב עביד – ברכ' ס ע"ב. אין ייסורים באין
 על ישראל אלא לטובתם – תדא"ו יא)
 כמה תחבולות וכמה תענוגים מופלגים צריכים להמציא
 כדי להנאות נפש שבעה של בני עשירים, המושפעים
 ברוב טובה ולהלהיב ניצוץ אחד של רחמים ומחשבות
 קדושות בנשמתם, השקיעה במיט שערי תאוות גסות   בע ז, א
 כשאדם טובע הוא מחזיק גם בקש להצלתו   קב כג
 (הטובע, בכל חבל יתאחו – הרמב"ם, איגרת תימן)
 כשאדם מתרעם מרוב צער וייסורים רואה חברו את
 עצמו מחויב לומר לו דברי מוסר   קב כח
 (אין אדם נתפס בשעת צערו – ב"ב טז ע"ב)
 כשהנשמה פואבת ושרייה בצער, היא צועקת וסופדת,
 ושפה אחת ודברים אחדים לה בתוך כל בני אדם   קב כג
 לבו נבקע כמעט מרוב נחת והנאה יתרה, שנהנה מכבודו
 ועצמו   הר ב
 לגבי איש מצליח לעולם כל אדם כוזב – חונפים לו בגלוי
 ובוזים לו בסתר   בי ב, ז
 (הוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו – פס' קיג ע"א).
 לכל נגע ראיתי תרופה: רטייה לצרעת, סם לשרצים
 ולעכברים, ואין עצה ותחבולה לנגד פשפשינו   הר ז
 מה נאמר ומה נדבר על יצר הרע זה, שחסיד הוא במעשיו

- ולשם שמים הוא מתכנן?
 מוטב להיפטר בימי הילדות ממשא החיים מהאריך ימים
 בדלות וניקיון שיניים
 מוטב שלא תהא מחליאו ולא תצטרך לרפאותו
 מחלה ממעטת את הפוח ואת הממון
 (הדרך ממעטת פרייה ורבייה וממעטת את הממון – רש"י,
 לך לך)
 מכיון שניתנה רשות למשחית אינו הולך יחידי, אלא
 הרבה פגעים מלוין אותו
 (כיון שניתנה רשות למשחית אינו מבחין... – ב"ק ס ע"א)
 מניחים הם חיי עולם ועוסקים בחיי עצמם וגופם
 (מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה – שבת לג, ע"ב)
 מעטים ימי חייהם וצרותיהם מרובות
 מעלת האדם וגודלו הוא ביצרו ובכבישת יצרו
 (איזהו גיבור, הכובש את יצרו – אבות ד, א)
 מצטער למראית עין... כיו"רש זה, שבוכה, כפיכול,
 בשעת פטירת אביו העשיר ולבו שמח
 מרבה טוב טעם – מרבה הרגשת היופי והנשגב
 (מרבה בשר מרבה רימה וכו' – אבות ב, ז)
 מרבה הרגשת היופי והנשגב מרבה עונג הנפש
 מרבה עונג הנפש מרבה אושר
 נוח להם שיחרב העולם כולו, ואל יפחות פקוצו של יוד
 מתאות נפשם
 ניצחונו ביהודה הוא מפלתו
 (לפי גדולתו מפלתו – בר"ר יט, א)

עוקמת פניה מכאב לב, כאפרוח זה מפרפר בכף הנשר בע ה, י
 עקיצתם עקיצת פרעוש
 בט א
 (עקיצתן עקיצת עקרב – אבות ב, י)
 פגע יקרה גם את המצליח דרפו
 אנ יט
 פרוחה נשמתם מאליה בלא חכמתם של חכמי הרפואה
 בע א, ד
 ובלא סמים של רוקחים
 צרה, כיון שפתח פתוח לפניה, היא גוררת צרות רבות
 אחריה
 בי א, יד
 קבצנים בשרם נחוש, ואין כל פגע שולט בם
 בע ז, ב
 קשה לראות דמעותיו של אדם מעוונה ומדוכדך
 בייסורים, אבל קשה מזה הרבה יותר לראות דפא
 ומדוכא, שלבו דוי, נפשו בוכה במסתרים, ופניו שחוקת
 בט ב
 שחוק זה הוא שחוק גבור על חלש
 סו יז
 (אימת חלש על גיבור – שבת עז ע"ב; אימת הגבוה על הנמוך
 – רש"י, דב' לג, כז)
 שפע רגשי גיל ילאו נפש איש כרגשי יגון, אם בל יעברו
 על דל שפתיו ואין להם מסילות בלבב רעהו
 אב יג
 שקועות אתן בצרות, כבהמה שקועה עד צואר בטיט בע סוף מעשה

אדם ומשפחה

אדם שמעביר עצמו על דעתו ועל רצונו נבלה טובה
 הימנו
 סו ז
 (כל תלמיד חכם שאין בו דעת נבלה טובה הימנו – ויקרא א)
 אוי לבן שבא אצל אמו הענייה ומבקש להוציא בלעה
 מפיה
 בי ב, א

אורח כל הזוגות דארעא, שהם עתים גושקים זו לזו ועתים

בט א מתקוטטים ונושכים זו את זו

בע ה, ג אין יפה לבנים כמרחצאות חמים בחוצה לארץ

קב כה אין עצה ואין תחבולה כנגד האישה

(אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' - מש' כא, ל)

בע א, ג אין ראוי לאבא לנהוג קלות ראש בפני בניו

סו כא אין תשוקתן של נשים אלא לשעשועים ומחוללות

(אישה משתוקקת לתכשיטין - פתו' סה ע"א)

ביש ב איש כעניינו ואיש על פי דרכו

(יחידותו של האדם באה לידי ביטוי בדברי חז"ל במאמרים

רבים: כל אחד ואחד לפי פוחו - שמו"ר ב; כל אחד ואחד יש

לו דעה בפני עצמו - תנחומא פינחס; זה לפי מחשבתו וזה לפי

מחשבתו - חז"ל קב ע"א)

בע ה, א אם אין בנים, החופה למה?

(אין אישה אלא לבנים - תענ' לא ע"א. יש חופה שאין לה

כלה? - פסיק"ר לא)

בע ב, ח אף גערים בני אדם הם

בע ד, ג אישה אדם היא, ברייה ככל הבריות

אישה, אף על פי שאשת חיל היא, סוף סוף אינה אלא

מס ג אישה

קב כג אישה דיה שהיא אישה

(אדם חי דיו שהוא חי - איכ"ר ג)

אישה רעה צועקת אפילו כשאין לה שפה אחת ואפילו

קב כה שתים...

(אישה דרכה לצווח - ירוש' ע"ז ב)

אלו הם מיני הבריות, שהבורא הניחם לשעה מידו, עד שלא הספיק כביכול לגמור יצירתם וקפץ ובא השטן וחטפם ונתן בהם אבן תחת לב בשר ורוח של פלב תחת נשמת אדם והוציאם כמות שהם לאויר העולם להשחיתו

בע ה, ז

בתועבותיהם

(אלו המזויקים שברא נפשותיהם, עם שהוא בורא גוסן, קדש יום השבת והניחן, ונשארנו רוח בלא גוף – תנחומא, בובר,

בראשית יז)

אב ה

אשרי האיש, אשר לא הלך בעצת אשתו

(אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים – תה' א, א)

בכל הטורח שהאב טורח בשביל טובת הנאתם של בניו,

בע ז, ו

יש בו, אם מעט ואם הרבה, משום הנאת עצמו

(אמר דוד לפני הקב"ה: ריבון העולמים כלום נתפן אבא ישי

להעמידני, והלוא לא נתפן אלא להנאתו – ויק"ר יד, ה)

אב ט

בן יכבד אב בהונ' ובכל מאודו, אבל לא בנפשו

(בן יכבד אב, אך בשרו עליו יכאב – ר"י הפניני, אוהב נשים)

אב א

בן סורר ומורה בבית חוטא ומחטיא את הבנים

בע ד, ח

בנות ישראל ביישניות הן

(בנות ישראל נאות הן... – נדר' ט, י; בושטה של אישה מרובה

משל איש – כתו' סו ע"ב)

בע ה, ג

בנישואי הבנים אצל יהודים רצונם של ההורים עיקר

בעל, אפילו אם גיבור הוא, אינו יכול לעמוד בפני אשתו

בע ה, ד

כשהיא ברוגז

גולם מרבה שיחה עם אשתו, קל וחומר עם אשת חברו,

כי פת' ג

ותלמיד-חכם אפילו עם אשתו אינו מדבר

(אל תרבה שיחה עם האשה, באשתו אמרו, קל וחומר באשת

חברו - אבות א, ה)

דמעוטיכן, נשים, אך מים, ואנחותיכן תוהו

אב ט

(אשה דמענה מצויה - ב"מ נט ע"א)

דרך הנשים שעניין נישואי ילדיהן תאוה משונה היא בלבן

בע ד, ב

דרך נשים לה, הלהגטות בנישואי בנותיהן בתאוה

בע ה, ג

משונה ...

דרך נשים, בשעה שעסוקות בעבודה, בבישול ואפייה,

הג

הן פועסות מאוד

הש

דרך נשים לה, הבוכות בשעת שמחה

האבות יחטאו בילדיהם ויעזו את דרכם, ועליהם יועף

אב ח

לבם

(אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יועף לבו - מש' יט, ג;

אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עוונותיהם סבלנו - איכה ה, ז)

האבות יעצמו עיניהם מראות מפעלות העת, וילכו נגד

אב ח

החיים - והבנים יימקו בעוונם

(אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהיגה - ירמ' לא, כח)

בי פת' ה

האדם ניכר בסגונו

(אין שני נביאים מתנבאים בסגון אחד - סנהד' פט ע"א).

בע ה, ג

הבעלים אש אוכלה הם וצריכים שמירה

(שלושה צריכין שימור... - ברכ' נד ע"א).

הגדולים עולם בפני עצמו, והקטנים עולם בפני עצמו,

בע א, ה

ואין שני עולמות אלו נוגעים זה בזה כמלוא נימא

(אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימא - שבת ל ע"א)

היזהרו ואל תלגלו על לב אם, שהוא רואה את הנולד,

מרגיש בו וצועק לא לחינם
 הזקנים דנים ומחנכים את הקטנים, לא על פי דרכם
 בעולם הילדות... אלא לפי עולמם... בזקנתם
 (א' שטימן ב־צִרְדֵּר מפתחות: תחת לחנוך לנוער על פי דרכו
 מחנכים אותו על פי דרך המחנך).
 היום אין עוד כיבוד אב, אלא כיבוד בנים
 הילדים הרי הם פקופים, רואים מעשי בני אדם הגדולים
 ומתכונים לעשות כמותם
 (שואת דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה – סופה ג ע"ב)
 הרי חזקה היא שאין אדם משנה מקומו בחינם, אלא אם כן
 פונתו להרויח
 (משנה מקום משנה מזל – פתגם עממי זה נוצר על סמך מאמרי
 חז"ל רבים, כגון ב"מ עה ע"ב; ירוש' שבת ו, ט)
 חיי משפחה בבית עניים תמימים, מלאים שירה פים
 ורחשי לבם כהמון גליו
 חתונתם קודמת לקביעת פרוסתם
 (לעומת: לימדה תורה דרך ארץ, שיבנה אדם בית ויטע פרם
 ואחר כך ישא אשה – סוטה מד ע"א)
 ילדים בלא ילדות הם כנטיעים וצמחים מלאכותיים על
 ראשי הנשים
 כבן פאב, דעה ובחירה חופשית להם לעשות מעשיהם
 לפי רוחם
 כל אדם טיבו מתפרש בדיבורו, בשחוק שפתיו ובקריצת
 עיניו...
 (רש"ט פלקירא ב־איגרת המוסר: אדם ניכר בדיבורו אם הוא

שלם בשכלו)

כל אחד ואחד המלאך שלו מכהו וכופאו להיות מה

מס פת'

שהוא

(אין כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו

גדל - בר"ר י, ז - ומעין זה גם אצל מגדלי, שם שם)

כל הנפשות לה' הנה, כנפש האב וכנפש הבן - שתיהן

אב ט

חייבים בכבוד אל-

(פולם חייבים בכבודי - יבמי' ה ע"ב)

כלל גדול זה, שאדם קרוב לעצמו, מתקיים גם באהבת

בע ז, ו

אב לבנים

קב יז

לא נבראו נשים אלא לצערם של בני אדם

(לא נברא אדם אלא לעמל - בר"ר יג, ה)

לאדם העוז והמשרה במידה מרובה יותר, שהוא מתחכם

בע ה, א

וצודה, גם בני מינו, אחיו ואחיותיו בעלי דעת כמותו

לב אם פשוטק לא קל הוא להשתיקו כתינוק בדברי

טו ח

פיוס

מה תקנה יש לבנים, שאבותיהם בעצמם תעו והתעו אותם? הש

מנהגו של עולם: כל בעל אשתו מייסרתו פעם בפה

קב יד

ופעמים גם במתנת יד

בס א

מספר הבחורים והבתולות - שדכניה

נשים יפה כוחן להנחיל אושר וברכה לאדם, ולהפוך לו

קב יז

את הגיהנום לגן עדן

בע ו, א

נשים לבן מרגיש יותר מלב אנשים

(אשה מרחמת יותר מן האיש - רש"י, מל"ב כב, יד)

בי א, י

נשים פה להן, ומדברות והוגות בגרון

(נשים דברניות הן – ברכ' מח ע"ב; פה להם ולא ידברו... לא

יהגו בגרוגם – תה' קטו, ד)

על כל העברות נשים מכפרות, חוץ מהיסח הדעת,

שאתה מסיח לבך מהסתכל בפניהן

(על כל עברות שבתורה יזה"כ מכפר חוץ... – יומא פה ז"ב;

האישה בומן שהיא צנועה בתוך הבית... מכפרת על בית –

תנחומא וישלח ו)

קשה צער הכנסת ילדים למלמד כחבלי לידה

(קשה היא הפרנסה כפליים כלידה – בר"ר כ, כב)

רוצה אתה לידע את נפש הילד, בוא והתפנס לעולמו יל

עג ד ילד

אדם וקונו

אין בעולם רתחנים ובעלי דין קשים כמו בעלי תשובו

אין יהודי זוכה לקבל שבתות ומועדים אלא בזיעת אפיו

וכל איברי גופו

אין קנאת הדת מצויה אלא במי שהוא עני ומתפון

להשתמש בה לשם פרוטה

אם אש ממרום ישלח ה', גם מים רבים לא יוכלו לכבוך יג

במים נשפט ריבון העולמים עם בריותיו לפניו, ובא השטן

ונשפט עמהן בין

ברצות ה' גם המטאטא יורה כחץ

ברצות ד' דרכי איש עני, ותחת סמרטוטין צואים ילבש

לבנים, גם הפרעושים שלימו אתו

(ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישרים אתו – מש' טו, ז; ו)

ובמדרש נאמר: ברצות... גם אויביו ישלים עמו כגון פרעושים
ויתושים – בריר גד, א; בהיות אלוהים עמך כל עץ יער יהי
עושה לך פיהת – ריש הנגיד, בן משלי)

קב כב

ברצות השבדרכי איש מברך אותו בכול
גם הטיחה זברים כלפי מעלה, הקב"ה... גותן לחם
לשבעים ונסף וזהב לעשירים, והעניים רעבים וכלים
ואובדים זאפס תקוה

בע ה, ו

בע ז, ג

ס, א

האמונה מצייה בדברים שבפה, ולא בדברים שבפיס
הביטחון טבע שנפסלה צורתו, ואינו עובר בשוק
החטא-וד הנחש באא- הגדול כקורת בית הבד, והחוטא
– זהו שפן המתבלבל מראיית עיניו
(נחש נקית בית הבד – נדר' כד ע"ב)

בע ה, ה

מס יא

הכול זקיים בביטחון
הקדו ברוך הוא ממציא לאורג את פשתנו, למזוג את יינו
ולגרת מנהליו ומדריכו
הקב"ה גותן להם ייסורים ומיני פורעניות וכוח אבנים
להיותהם...

קב כד

בע ז, ב

בע ה, ד

הקב"ה שדכן דרקייע, והם שלוחיו שדכני דארעא...
(הקב"ה יושב ומזוג זיווגים – בריר סח)

בע ז, ד

זה זא ונהנה, והללו חוטאים ואינם נהנים
(או יורס ואוכל, זאב טורף ואוכל, אתה [הנחש] מה הנאה
לך. תעני ח ע"א)

בע ה, א

יגה שהקב"ה עושה בעולמו, השטן עושה כנגדו
ית הרחמים יש לה ארבעה דברים, ואף השטן ארבעה
יים – מס' פלה ו)

- לא היין משכר אלא החטא
 (שכורת ולא מיין - ישע' נא, כא; לא ערוד ממית אלא החטא
 ממית - ברכ' לג ע"א)
- הת ל"ו אפיקורסים נסתרים שבדור
 (לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי - סוכה מה ע"ב)
 גותן לזה טעם אחר כדרך בני האדם להאפיל על עברה
 בטלית של יראת שמים, שהכול מאת הבורא יתברך שמו בע ג, ז
 (תלמיד חכם מאפיל בטליתו - שבת סו ע"א)
- בתם צדיק - רשע
 [לכן מוסיפים "אמיתי"]
- פושעי ישראל לא בזדון הם חוטאים, אלא העוני מחטיאם ביש ב
 (בנות ישראל נאות הן, אלא שהעניות מנולתן - נדר' סו ע"א)

אכילה ושתייה

- אין דבר עומד בפני הפרנסה
 (אין דבר עומד בפני הזמן - ישיר מקנדיאה "גובלות חכמה")
- אין מסרבים לפונדקאית, פשהיא תובעת
 (אין מסרבין לגדול - פסח' סו ע"ב; אין מדקדקין בחיי נפשות
 [כשרעבים] - ויקר' לד יד)
- אם אין אכילה השנייים הללו למה?
 אם אין צמח אכילה מניין?
 (אם אין דעה, הבדלה מניין - ירוש' ברכ' ה, ב).
- אכל בכנת הלב, לועס במתינות וביישוב הדעת כמומחה
 בהלכות אכילה
- אפשר איכר בא לעיר ויפטר בלא שתייה?
 (אם אין דעה, הבדלה מניין - ירוש' ברכ' ה, ב).

- (אפשר צדיק זה בא לבית וייפטר בלא לינה – חול' צא ע"ב)
- א ב ע ח, א את בתי יין ושכר העמיד השטן לשכר את הארץ
בית היין לסובאים, אגם מים לאווים, והמרחץ ליהודים
- מס יב פנגד פולם
- אג בשעת הדחק יהיה כל מר למתוק
- ד ז, ד גדול פוח הפרנסה, שמכסה על כל פשעים
(על פת לחם יפשע גבר – מש' כח, כא; לא יבוזו לגנב פי יגוב
למלא נפשו פי ירעב – מש' ו, ל; הלשון ע"ד: על כל פשעים
תכסה אהבה – מש' י, יב)
- ב ע סיום דברי מוסר ודרוש אינם מספיקים לבטן רעבה
- ב ע ד, ח האכילה לבתולה חובה היא
המים הרי לא היו צרה אלא לשעה, לדור המבול, והיין
היא צרה עולמית
- א ב ע ח, א (יין מביא יללה לעולם – יומא עו ע"ב)
- עג ו יפה חציר לבהמה פצרוז פרחים לאישה
פדרך היהודים בלילי שבתות, שתכף לאכילה שינה
- קב יט אצלם
(מאכל מביא את השינה – יומא יח ע"א; תכף לסמיכה שחיטה
– ברכ' מב ע"א)
- סו יז כל אחד ואחד מן החיים מבקש פרנסתו
(כל אחד ואחד גותן הקב"ה פרנסתו בעתו – כתו' סו, ע"ב)
- אב ד כל עמל האדם אך לפיהו, ותשוקת הנפש לא תימלא
(כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא – קה' ו, ז)
- מס יג מאן דיהיב מזוני יהיב תרמילא
(שגור בפי העם: מאן דיהיב חיי יהיב מזוני. במקור: דכי יהיב

רחמנא שׁובע לחיי יהיב – תענ׳ ח ע״ב. וכן: מי שברא יום ברא

פרנסתו – מכילתא בשלח)

מה ענין כלכלה ומחיה להשכלה? סו טו

מיני מתיקה ויין מרגילין לשון לתורת העסק בע ד, ב

(מתיקה שהיא מרגלת הלשון לתורה – ירוש׳ תענ׳ ד, ח)

מי שהיין בידו אין גדול וחשוב ממנו בע ח, א

(כל שאין יין נשפך בביתו כמים, אינו בכלל ברכה-עיר׳

סה ע״א)

מי שראה אכלן זה בעבודתו מיד אחזו בולמוס בע ג, ז

מתוך קישואיה ניכר, שבעלת הבית אשת חיל היא לא

(מעקימת שפתיך ניכר שת״ח אתה – מעילה יז ע״ב)

מתעוררים לקיים מצות אכילה בכל פה, בחשק ובנחת רוח מס ט

על פת לחם יתגודדו אגודות אגודות, והחזיקו שבעים

ושבעה בגרגר אחד ממיני מזונות בס א

(לא תתגודדו – לא תעשו אגודות אגודות – יבמ׳ יג ע״ב)

פרנסה קודמת לפול קב יב

(פרנסה גדולה יותר מן הגאולה – בר״ר צו, ג)

קיבתו תובעת מזונות, ואין מודים לה אפילו במקצת בע א, ה

(מודה במקצת – ב״ק קז ע״א)

רעבתן עוסק באכילה לשמה, בכל מחשבות לבו ורמ׳ה

איבריו בע ג, ז

בעלי חיים

אזו זה כשאתה מרבה לפטמו, הוא מרבה לך שומן בע ד, ח

אין מקשין על כלבים עג א

אסילי תרגולת, להבדיל, עושה רצון קונה
 אפרוח בן יומו הוא וקורא פגבר
 באין דג, יוצאין גם בסרטן
 בהמה – הרי אף לה נפש מרגשת ולב לדעת
 בהמה – בהמה היא לה כמו שפרא אותה היוצר מתחילה עג ו
 (אין יצר הרע בבהמה – אבדר"ג טו, ג)
 בהמה בצורת אישה
 בפני פלב מוכה אין מראין חוטרא
 היזהר בעגלתך, ואל תשתדל להוכיחה בשעת קלקלתה לק
 (אל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו – אבות ד, כג).
 הירא מפני פלבים נובחים אל ייפנס לתוך החצר
 (הירא מן החטא יזיר עצמו מן היין – במד"ר י, ו; הירא מן
 העלים אל ילך ליער – מנחה חדשה ה)
 הסוסים עצלים, ובעל העגלה דוחק
 (הפועלים עצלים ובעל הבית דוחק – אבות ב, כ)
 העגל הזה בילדותו משתובב, ... ומשנעשה שור ומושך
 בעול – רוחו מתקררת
 הפרות בכלל מתונות הן ובעלות דרך-ארץ; לא כן
 העזים שדעתן קלה, ורגליהן קלות, משמשניות הן
 ויצאניות ומתהוללות בחוצות
 (נשים דעתן קלה – שבת לג ע"ב)
 הפשפשים... מחבבי אורחים הם
 השה בשביל שהוא שם, נכתם עונו
 התולעת שבתוך הצנן אומרת: שאין בעולם דבר מתוך
 הימני

קב כה

	יאה חוטרטא לכלבא
ביש ב	פוי פורח על הג ומטיל ביצה ¹
ביש א	(גמל פורח באויר - שבוע' כט ע"א)
מס א	פוי פרח באויר והטיל ביצה
	כלב, להבדיל, לאחר שנלחץ בדלת ונמלט, ונס החוצה,
בע ו, ד	מגפיה זנבו ועומד ונובח גם הוא מרחוק
	כלב עירוני אינו זו בחינם ממקומו. . . עת לנבוח ועת
בי ב, ב	לחשות
	כלב רע זה מתנפל על ימין ועל שמאל, ומקשה לבו
זכ ב	מהבין שהוא כבול
	כלבים עירוניים, פידוע, אין דעתם פנויה לטייל בשדה
זכ א	טיול גרידא לבטלה
בי ב, ב	כלבים של עיר חוש הריח שלהם יפה מאוד
	כל הצפרדעים באגמים ובביצאות, מקרקרות קול אחד
סו יא	ממצרים ועד הגה
	פלום אפשר לו לאדם, אפילו אם הוא קל ברגליו, שיהא
בע ז, ב	מתחרה את הסוס
	(את רגלים רצת וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים - ירמ' יב, ה)
הג	פרועים בלי צאן, כאזוב בלי קיר וכדגים בלא רקק
לק	לא על זנבו שנתלחץ הוא כועס ונובח, אלא על שגיונו
	(לא על המלנגל אני כועס, אלא על המברך - ברכ' לט ע"א)
ביש ב	לוינתן זה בא לצוד דג רקק על החכה - וניצוד
שם ב	להחזיר אין שום תקנה אפילו ספין

1 ע"י "לשונונו לעם", קונטרס ריח, עמ' 240.

(שור המועד) אין לו שמירה אלא ספין - ב"ק נה ע"ב

למדתי דרך ארץ מפלב, שאפילו הוא אינו שותק
כשפוגעים בו, מפל שפן בן אדם

מזנב החזיר אין כובע דרבנן נעשה לעולם
נביחה אחת לכל הפלבים

סוס בדרך מרחוק יריח האכסניא
סחור סחור, לגדיים מתננחים ולשעירים עזי מצח לא

תקרב, פן יקפצו עליך בנאוה ובזו
(לך לך, אמרין לנוירא, סחור סחור לכרמא לא תקרב -
יבמ' מו ע"א)

תולעת זו רואה עולמה בתוך החזרת ונעים וטוב לה

גוף ונפש

אדם שלם בגופו ושלם בממונו הרי הוא אינו זקוק לרחמים

גוף את החוטם ומרח את פניך (כדאמרי אינשי)
דמות פניהם משונה, כעכבר מוצל מכד חלב

הרצון שולח את גזרותיו, לכל אחד ואחד מאיברי הגוף,
שיעשו את תפקידם

השפיפון נושך את הגוף, ואישה בשעת כעסה נושכת
ועוקצת את הנשמה

זאת אינו עושה אלא אכזר, מי שלבו לב קדר
חוק עולם הוא, פי הפוח פועל הפול בקרב הארץ

חמרמרו פניו, כמו מאכילת מרור
יפה שעה אחת של חיי בשרים מכל קורת רוח ותענוגי נפש

(יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז -

אבות ד, יז)

לא די שמעשיה מכוערים, אלא אף גופה מזוהם

סו יד

(יפה קורין לה לכלוכית, שהיא מלוכלכת במומין - נדר' סו ע"ב)

לבו של אדם, פעמים הוא מנבא ונבואתו מתקיימת

סו ח

מבייש גם פני הקופים בהעויות

בע ז, א

(מבייש פני דוד בהלכה - ברכ' ד ע"א)

מוחו אינו שלם כל צורכו ומחוטר חוליא אחת מתחילת

מס ב

ברייתו

מוחם מצומצם וכרסם רחבה

ביש ב

מוחם רחב וכרסם מצומצמה

ביש ב

מן המוח הדבר מתעב אל הלב

בע ד, ב

מנענעי גופו הפירו בו שלאו הדיוט ואדם פשוט הוא

בע ג, ג

(מעקימת שפתיך ניכר שת"ח אתה - מעילה יז ע"ב)

מראהו פעכבר מושחל מחלבא

בע ו, א

(כמשחל בינתא מחלבא - ברכ' ח ע"א)

נפש כל איש, רשויות משונות זו מזו, משותפות בה

בי א, ד

בערבוביא

רוח כלוא במקום צר, במצאו פתח פתוח לפניו הוא

אב ד

מתפרץ ויוצא בזעף

רצים בהולים ומבוהלים, פעכברים שטעמו סם המות

מס ו

גורל ומזל

אין הסוחר צריך לחכמה, אלא למזל, לסייעתא דשמיא בע ד, א

אין מזל לישראל, אף על פי שחוטא הוא ומתנכר ביש ב

(במקור - שבת קנו ע"א - הפירוש: אין ישראל נזקקים להשפעת

המזלות. סיום המימרא מיוסד על המאמר: אף על פי שחטא,

ישראל הוא - סנה' מד ע"א)

אין עצה ואין תבונה לנגד קרטיסים רעים בע ד, א

(אין חכמה ואין תבונת ואין עצה לנגד ד' - מש' כא, ל)

אין צרור נופל מן הקורה, עד שנגזרה עליו הגזרה, אמרי

אינשי, ודבר זה בודאי כתוב בתורה בע ג, ו

(אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ מכריון עליו מלמעלה -

חול' ז ע"ב)

הפול תלוי במזל, ואם אין מזל, אין פול אב יד

אם אין מזל לאדם - שוא כל חכמתו קב ד

(פולא תליא במזליא - תרגום קהלת ט, ב)

אם נגזרה גזרה רעה על האדם, כל סימנים טובים

שבעולם אינם מועילים לו קב כב

אתה מוצא... שוטים נבזים ושפלים, וכיון ששיחקה להם

השעה ונתעשרו מיד נתעלו ונהפכו לאנשים אחרים ביש ב

כיון שאין מזל לאדם, נוח לו שלא נברא קב ב

כשתיפול פיתא אצלי - פניה הממורחים בחמאה למטה קב ג

להיות עני, עני גמור, כפתוב, לא די לו המזל בלבד קב יג

להיות עשיר, אצלנו היהודים, דיו המזל קב יג

מזלו, אם לשבט אם לחסד, היה תלוי בשערה

מזל מעשיר, ואין צריכים לכך שום חכמה פלוג

(החלק השני תוספת על המקור, שבת קנו ע"א, ולעומתו: כל אדם שיש בו דעה, לסוף מתעשר - סנה' צב ע"ב) מי שאינו בר מזל, אפילו אם יהא חכם כשלמה המלך,

יפסיד
ב ע ד, א
ב ע ד, א
ק ב
ב ע ד, א
ביש ב
מי שאינו מעמיד מעותיו בגורל אינו זוכה בו
מי שיש לו מזל, מיד מתעשר
מי שתולה מסחרו במזל אינו אלא כמשחק בקרטיסים
גשתנה מזלם - גשתנה טעמם ורוחם

דיבור ושתיקה

אין דנין את האדם, עד שישמענו מתחילה את דבריו
וסיפור מאורעותיו
חג
(אין חבים לאדם שלא בסניו - גט' יא ע"ב)
אין כוח בפה לדון עם זה, שתקיף ממנו
סו יז
(ולא יוכל לדון עם שתקיף ממנו - קה' ו, י)
אין כוח הפה מועיל לגד כוח ידיים
לק
(אין כוחו אלא בסיו - תנחומא בלק)
גם בני אדם הדיוטים, כנגן הרוח על עצביהם, יפתחו פה,
מדעתם ושלא מדעתם, וירונגו
זכ ב
האוזניים מזדעזעות מקול לחישתם
ב ע ה, א
היא טוענת לך בלחם, ואתה מודה לה בהבטחות
הר ה
(טענו חיטים והודה לו בשעורים - שבועות לח ע"ב. עמנואל
הרומי אומר: בשכלו ערום יערים, טענהו חיטים והודה להם
שעורים - התופת והעדן ס. בדברי שלום-עליכם הפתגם
מחורז: טענו חיטים והודה לו בעצי שיטים-מוטיל בן פייסי החזן)

- קב יח הפה שהפיק הבל מפיק שלא מדעתו דבר נאה
(הפה שאמר מי ה' סופו לומר ה' הצדיק – פסיק'ר יט)
- חבל על הלשון, שאם אין שמירה מעולה לה, היא מקברת
את בעליה
- בע ח, ג (הלשון הזאת נתונה בבית האסורים – ויק'ר טו, ד, הלשון קטן
הקומה גדול הנקמה – ביהמ"ד ילניק ה, כא)
- ביש ב כבוש עצותיך, שוטה, וצא
(פלה נבואתך וצא – ברכ' י ע"א)
- בע ד, ח כשאדם הזקין נעשה פטפטני ואומר דברי הבלים
(כשאדם נער – אומר דברי זמר, הגדיל, אומר דברי משלות,
הזקין, אומר דברי הבלים – שהשר א, י)
- בי א, ג לא כל דבר, שהבריות מספרות, ממש יש בו
לא כל מה שאתה יודע אתה רשאי לומר, ולא כל
השאלות ניתנות לשאול, ולא לכל שאלה יש תירוץ
- סו יב (ליבא לפומא לא גלי – קה"ר יב, י; ללבי גליתי, לאיברי לא
גליתי – סנה' צט ע"א)
- זכ ב לפום גנינה המעשה, כשם שנוגנים, כך מרקדים
(לפום וזוא רקוד – מד' תהלים טז)
- קב ג לשוננו... מקשקשת בפיו כמטוטלת
- ביש ב סתם יועץ – הוא שוטה
- בע א, ג עת לדבר ועת לאהוב
(עת לחשות ועת לדבר, עת לאהוב ועת לשנא קה' ג, ז"ח)
- קב כא פיו כשק נקוב... תשעה קבין של שיחה יוצאים ממנו
פקיד, כשהוא מדבר, קולו הולך מתוך כרסו
- בע ח, א ונזעה כשור

- קול דיבורו חוזר לו כזורק קטנית לפותל, שמזדקרת
לאחוריה סו ז
קול דבריהן כקול הטחנה, מרגיז ארץ ומרעיש האזניים ביש ב
בע ב, ז

זמן ודור

- אשרי המחכה למעשה הזמן, ולבו אל ימהר לבקש פרי
בעת הניצנים אב יז
דור דור ואפרוחיו בע ז, ד
דור דור וחכמיו, עם עם ומלמדיו סו ג
דור דור ומידותיו בט א
(דור דור ודורשיו - סנה' לח ע"ב; דור דור ורוזניהם -
ביהמ"ד ה, 187; בדורו של ר"ג עביד כ"ג, בדורו של ר"י עביד
כ"י - עיר' מא ע"א)
- דור הולך ודור בא, ורוח בני אדם לעולם הייתה עומדת
מימי בראשית ועד היום הזה במעמד אחד, כרוח הבהמה אב ב
(דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת - קה' א, ד)
- דור של פטפוט דרשות ולהג הרבה סו טז
היום קצר והשחוק מרובה בי א, י
(היום קצר והמלאכה מרובה - אבות ב, כ)
- כל פרק ופרק בחיי האדם הוא עולם מיוחד בפני עצמו עג ד
(שבעה עולמות שאדם רואה בחייו - קה"ר א, ג)
- לא הזמנים שוים ולא הגולמים שבהם שוים קב יה
(לא כל האדם ולא כל המקום ולא כל השעות שוין - יבמ'
קכ ע"א)

- מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל
 (מקורו בשו"ת חוט השני קיב)
- מזעד מזעד ועסקיו, חג חג ומיני סחורתו
 בע א, ג
- מעוות דור הולך יתקן דור בא בימינו
 אב ג
- (ברא הקב"ה לאברהם אבינו באמצע הדורות כדי שיסבול
 הדורות שלפניו - בר"ר יד, ו)
- גשתנה העולם וגשתנה מנהגו
 בע ח, ד

חברה ובדידות

- אגרא דאסיפה היא אך דוחקא ומהומה
 אב ס א
- (אגרא דכלה דוחקא - ברכ'ו ע"ב)
- אורח בא לשעה והרבה ראה
 בע ב, ד
- (בפי העם שגור: אורח לרגע רואה כל פגע)
- אזיה לה לברייה מדולדלת, שאין עזרתה בה בעצמה,
 אלא בידי אחרים
- אז ה' ז
- (כל המצפה על שולחן אחרים, עולם חשך בעדו - ביצה לב
 ע"ב)
- אין אדם צדיק, שלא תבוא על ידי סיפוק צרכיו תקלה
 כל-שהיא לאחרים
- אין לך צרה באה לעולם שאין לאחרים רוח בה - בר"ר לח,
 טו ד
- (טז)
- אינה מאמינה לכל אדם, ומונה במספר את הגריסין
 בקדרה
- בע ב, ה
- אין כלל בעולם, שלא יהיו פרטים יוצאים ממנו
 ביש ב
- אין לך מצוה, שיהודים תמימים מקיימים אותה בשמחה,

ברצון ובתאוה משונה, כנתינת עצות לאחרים שלא

בטובתם ביש ב

אל תדין מעשיו של אדם ומחשבותיו, עד שתגיע במחשבתך

למקומו ולזמנו ולפרקו מפרקי שני חייו עג ד

(ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו - אבות ב, ה)

אם הפלבים היום כחמורים, הרי פראי אדם... כקופים

בפני הפראים הראשונים סו ד

(אם ראשונים בני מלאכים או בני אנשים, ואם הראשונים בני

אנשים או כחמורים - שבת קיב ע"ב)

אם שניים אומרים שיפוך אתה - לך שכב [בשם משל

קדמוני] אב יז

(חברך קרייך חמרא! איכסא לגבך מוש - ב"ק צב ע"ב)

אני השום, והוא קליפת השום בפניי סו טו

(כל חכמי ישראל דומין עלי כקליפת השום - בכ"ז נח ע"א)

אתה השולח, ואני השליח אב טו

(אני הפלי ואתה האומן - מד' תהלים קיט)

אתמשל למטרוניתא במשל הקדמוני, שמכבדת ומפנה

כל מקום מזוהמא, ומקומה בשפל, באחת הפיגות

[המטאטא] סו א

בדבר שאינו שלך אל תתערב סו ט

(עובר מתעבר על ריב לא-לו - מש' כו, יז)

בני אדם, כשרע להם, הם בעצמם נעשים רעים,

מתקוטטים ושונאים זה את זה בי א, יד

(כמשלם שערי מכדא נקיש ואתי תיגרא בביתא - ב"מ נט ע"א)

בשעת הדחק תמצא לה פתח להוציא מצרה נפשה

- ולהביא אחרים תחתיה
- ז בע ה, ז דבר הנצרך לגופם דוחה אצלם את כל הלאוין בנימוסי
- ז בע ה, ז דרך ארץ
- (פיקוח נפש דוחה שבת – שבת קלב ע"א)
- ג קב דרפ"ו של יהודי, שהוא מתערב בענייני ביתו של חברו
- ה ביע ו, ה האומר דברי פיבושין, למי שנפשו מזוהמת ושקועה בחטא,
- ה ביע ו, ה הריהו פלוחש על המכה
- (מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע – יבמ' סה ע"ב)
- כג סו כג המון העם, הוא תינוק מאמין לכל דבר
- (פתי יאמין לכל דבר – מש' יד, טו)
- ז בע א, ו זה אוהו בקרני פרה, והוא חולבה
- (זה צד, וזה אוכל הדגים – י' יהודה, משלי ערב)
- ג בע ח, ג חולת אהבה וחולת שנאה גם יחד
- ב בס ב טוביה אינו משלם, וחיגוד, שחונן ונותן, מוצץ דמים
- (טוביה חטא וחיגוד מגד – מכות יא ע"א)
- אב כג טוב פת חרבה, ושל"ו היא, מברבורים אבוסיים ושלאחרים
- הם
- (טוב פת חרבה ושל"ו בה מבית מלא זבחי ריב – מש' יז, א; רוצה אדם בקב שלו מתשעה קבין של חברו – ב"מ לח ע"א)
- קב כא כל אדם סובר, שהוא רשאי, ולא אחרים
- (ע"ד השגור בפי העם: פרתו של הרבי מותרת – ור' שבת נד ע"ב ו"משלי ערב" מאת י' יהודה, מס' 276)
- הר ד כלל גדול הוא, שאין אדם בעולם נותן אלא באונס
- ז בע א, ז כשהעם פרוע, גם מלמדם פרא אדם
- כג סו כב כשצריכים לעב, מורידים אותו מעל התלייה

- להיות אהוב ומכובד על הבריות לא די לו לאדם אפילו
 בעושר גדול בי א, ב
- לחם חסד מחטיא האדם ומשפיל את כבודו
 (כיון שנצטרך אדם לבריות, פניו משתנות פכרום – ברכ' ו ע"ב)
 לנחם אכלים מצוה היא, שאין מוציאים עליה פלוג אפילו
 פרוטה אחת... בי ב, א
- לעולם יהא עני מישראל... מעמיד פנים זועפים ותובע
 נדבה פפריעת חוב קב טו
- מוטב שלא תדכא את חברך, ולא תצטרך אחיכ לעשות
 עמו טובות בע א, ד
- מום שבהם הם אומרים על אחרים
 (מום שבך אל תאמר לחברך – ב"מ נט ע"ב; כל הפוסל במומו
 פוסל – ע"פ קיד' ע' ע"א)
- מי שהרצועה בידו, מלקה ואינו זוכר, שברצועה זו לקה
 הוא בכבודו ובעצמו אתמול בי פת' ד
- מי שיצא מן הכלל, יאמר, יצא גם מדעתו ומשוגע הוא
 מכיר בחברו כתם כחוט השערה, ואינו מרגיש הפרעושים
 שבחוטמו קב כא
- מצוה להכעיס את בעל הפיסין
 מצומצם בעולמו כאפרוח בתוך הביצה או כתולעת
 זו, שקובעת דירתה בתוך החזרת מס א
- משועמם כאפרוח הזה, שמתבקע מביצתו ורואה לפניו
 עולם חדש בי ב, ג
- סתם חובב – שונא [מטעם זה מוסיפים -אמיתי-]
 עם חסיד התחסד, עם שולל השתולל, עם הולל התהולל, ביש ב

(עם חסיד תתחסד וכו' - שמיב כב, כו-כו)

עשה בעצמך, ועל חסד ורחמים של אחרים אל תסמוך
(אל תבטחו בנדיבים - תה' קמו, ג)

שגועזם של רַבִּים הלא הוא פיקחות וסדר העולם,

הב מברא

ופיקחות היחיד זהו שגועזו

בע ו, א

שנאה, אהבה הן מדברים שבצנעה, הבלי העולם

סו יז

שקר הכבוד והבל גאות אדם

(שקר החן והבל היופי - מש' לא, ל)

תחת לפעמים גערת פנים ומבט אחד באיש מהפכות

אב יח

אותו מאה

(תחת גערה במבין מהפכות כסיל מאה - מש' יז, י)

חכמה וסכלות

אב בשנים ורך בדעת ישב על ספסל אחד עם צעיר לימים אב ג

(אב בחכמה ורך בשנים - בריר צ, ג)

איולת אדם תסלף דרכו להאמין בשוא... ובהיפשלו

אב לא

- על כל הארץ יזעף לבו

(איולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו - מש' יט, ג)

ביש ב

אין גם משפיל, שאין בו סכלות מעט

ביש ב

אין דור דעה, שלא היו בו טיפשים וריקים

(אין דור שאין בו ליצנים - ירוש' שקלים ב, ז)

ביש ב

אין דור סכל ונבל, שלא יהיו בו תמימי דעים וזכאים

(אין דור שאין בו כאברהם - בריר נו, ט)

מט מת'

אין שוטה נעשה פלא יזעץ

	(אין קטיגור געשע סניגור - ברכ' גט ע"א)
ז	בע א, א
טו	קב טו
	בעל הפרס יאמר חכם אני, גברא רבה אני
	בעלי בטן מלא וריקני הדעת
	(חסירי מדע ויתירי פוח - מכות כג ע"א)
טו	יא
	ברוב חקרי לב רוב שגיאות
ט	ב
	בתקופת תמוז, שאפילו פיקחים יוצאים מדעתם...
ב	א
	דמיונו נצח את הדעת
	דעתם הייתה כמעט דעת אדם, אבל פיהם ולבם כשל
טו	ד
	כלבים
טו	טו
	המשכיל הוא נהנה מן העולם, והעולם נהנה ממנו
	(פיננס לצדיקים הגאה להן והגאה לעולם - סנה' עא ע"ב)
ב	ב
	הפתי גותן והחכם לוקח
	הרבה שוטים ראיתי בין החכמים, ובין המוכיחים
טו	ז
	והדרשנים יותר מכולם
ה	ז
	השוטים דרשנים הם
	זרע הדעת בלב האדם, על ידי שמחמיץ ותוסס, הוא
א	ד
	הולך ומשתלם
טו	ה
	חכם בלילה
ב	ד, ג
	חכמתו בעסקי ממונות מרובה מחכמתו בתורה
א	יא
	טיפשים אף הם גדלים מאליהם
	(הקוצים הללו לא נחרשים ולא גורעים, מאליהן הן יוצאין -
	בר"ר מה, ה)
	יש מבקש חכמה כל ימיו ואינו מוצא, ויש קונה חכמה
טו	ה
	בשעה אחת
	(יש רוצה ואין לו - חול' ז ע"א; יש קונה עולמו בשעה אחת - ע"ז

- זכ ב פסלתך – עזותך ועוזך
(יראתך פסלתך – איוב ד, ו)
- מס ה מוח חמור מוחו ודעתו קצרה
מוחות, שאין בהם חכמה אלא חריפות, מביאים לידי
ערמומית
- בע ד, א מיום שחרב בית המקדש ניטלה הסמיכה מבית-דינם של
חכמים וניתנה לתינוקות
- ביש ב (מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה
לשוטים ולתינוקות – ב"ב יב ע"ב)
- בע א, ה מי שזקנו מגודל גם חכמתו גדולה
- ביש ב מרבה השפלה – מרבה טוב טעם
- ביש ב משפילים בפיהם ובלשונם, ושטים בלבבם
- בע ד, א גער הייתי וגם זקנתי ולא ראיתי סוחר מצליח בחכמתו
(גער הייתי... ולא ראיתי צדיק נעזב – תה' לז, כה)
- ביש ב סכלותם מרובה מהשפלתם
- ביש ב סתם חכם אצלנו עתה – עם הארץ שוטה [לכן מוסיפים
ואומרים: חכם אמיתי]
- הש (סתם מקשן עם הארץ – שו"ת חות יאיר ריט)
- בע ז, א עלובה חכמתי שהשערה מרפרפתה
עניות מחכימה

ישראל והעמים

- מס ה אימתי יהודי מזמר? פשהוא רעב
- קב ח אין מסרבין לערל

- (אין מסרבין לגדול – ב"מ פז ע"א; לא תבזון לא ברומי זעיר
ולא בגולייר זעיר – בר"ר סג, י"ב)
- היהודי מזלו מקופל ומוצנע לפניו ולפנים בתוך קליפה
קשה כפולה ומכופלת כתוכו של אגוז
הערל – ערל הוא לעולם
הרי הפשרה מנהג ישראל הוא, וכדאמרי אינשי: באין
בררה אין מעמידין על דין תורה
(יראי שמים אלו שעושין פשרה בדין – מכילתא יתרו)
- יהודי נותן עינו בניו, בידוע שאינו סוחר כהלכה
ישראל אע"פ שחטא ופורש מן הציבור, ערבים עליו כמה
מנהגים ומאכל ישראל
(ישראל, אע"פ שחטא, ישראל הוא – סנה' מד ע"א)
- כך גזור על יהודי מתחילת ברייתו, שלא ייהנה מהעולם
הזה פלום בלא צער וייסורים
הזה פלום בלא צער וייסורים
כל כבודה של דירת יהודי פנימה
(כל-כבודה בת מלך פנימה – תה' מה, יד)
- כל עמל יהודי בימי המעשה הוא אך לשבתו
(כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת – ביצה טז ע"א)
- לא ניתנה זיעה אלא לישראל
לגבי אחיו היהודים הפסלוני גברא רבה הוא, שחצני הוא
וידו תקיפה, אבל לגבי אומות העולם רוחו נמוכה ונפשו
כעפר לפול תהיה
אומלל הוא בכך שלזרים הוא יהודי, ואומלל הוא ביותר
– שליהודים הוא זר

מידות

- אין ערמה מועילה אלא כלפי מי שרואה לעיניים 10 יט
אם רחמים אין כאן, שורת הדין יש כאן 10 ב
(אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן? - ברכ' לט ע"א)
אש האהבה הפריד מאוד בין הדבקים - בין השכל והרגש 10 אב טז
(אהבה מקלקלת את השורה - סנה' קח ע"ב)
את השטן לא תונה 10 יט
בעין טובה ובתמימות אינן פוגשות זו את זו אלא הבהמות בי פת' ב
בצורכי האכילה היא מקמצת כדי להכניס פרוטה,
ובשביל עצמה היא מבזבזת 10 בע ב, ה
ברוב הרגשה רוב כעס 10 ביש ב
(ברב חכמה רב-כעס - קה' א, יח)
דרך המתגאים מפני עלייה, פשיורדים מנכסיהם
ומגדולתם, הם מעלים בכבודם ומקפידים ביותר עליו 10 בי ב, ב
דרך כל המייחלים... אשר התקוה תולכים שולל, לשום
אותותם ולראות בכל דבר נעלם מהם מופת על חפציהם 10 אב יג
הפול יודעים, שאין ממש בדברי תחומות כמו בדברי
חנופה 10 בי ב, א
הנדיבים אצלנו ותרנים הם בעצות ובדעות, באנתות
ובנדבות פה, וקמצנים בממונם 10 הר ז
הערמימות מביאה לידי פשיטת הרגל 10 בע ד, א
הרוז הוא בכלל אצל נשים התחבולה הטובה בטכסיסי
מלחמה עם בעליהן 10 בע ה, ד
התהילה היא תמיד דבר בעתו 10 אב יד
ותרנים אתם בממונם של אחרים 10 לא ג

(ותרן בממונז היה - ביב טו ע"ב)

מס ה זרזים כל מה שמקדימים גשכרים
(זרזו וגשכר - פסח' ג ע"ב)

כמו באפס עצים תכבה אש, כן באפס אמצעים טובים
אב ד חיצונים תכבה התשוקה
ביש ב מאן דחציף יותר, לז העוז והמשרה
(חצפה אפילו כלפי שמיא מהניא - סנה' קח ע"א)

מי שאיסטניס הוא ואין דעתו גוחה מזה, יעצום עיניו ולא
קב כו יראה

מלא חמה כהמן בשעתו
בע ב, ב מספר שערות זקנם ופאות ראשם מספר תאוותיהם

ביש ב מראה פנים של עונה לכאן ושל יהירות לכאן
בי ב, ג מתרפס ונכסף כחתול

בע ה, ז סתם איש אמת - בדאי, וסתם תם - רמאי
ביש ב עונים הם שמוחלים על כבוד אחרים

בע ד, ב רך ונכנע כגדי פפות
בע ה, ד שערי רחמים הרי לא נעלז

בע ג, ב (שערי דמעזות לא נעלז - ברכ' לב ע"ב; שערי תפילה אינם
נעלים - דב"ר ב, ז)

ספר וסופר

בי א, י אהבה זו היא גר תמיד בלב פייטנים
אין לך דבר מסוגל לפיוט במידה מרובה כל כך כמו

בע ז, א העניות

בי פח' ה אין שני סופרים כותבים אותו הדבר בסגנון אחד

(אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד – סנה' פט ע"א)

אפרוחים חדשים ושירות חדשות

בע ז, ד

היזהרו בבני קבצנים, שמהם הרבה פייטנים

בע ז, א

(היזהרו בבני עניים, שמהם תצא תורה – גדר' פא ע"א)

החקרנים לא אמון בם, ולא אחד מישראל נאמן אצלם

בע ו, ב

המחברים פטפטנים הם ודברנים יותר מנשים

בי פת' ג

פעצים לאש דברי הספרים ליגון רוחך

אב כו

(כחמץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשלחיו – מש' י', כו)

לפנים בישראל סתם מחבר קבצן

בע ז, ה

(סתם מקשן עם הארץ – שרית חוות יאיר ריט)

מיטב המליצה, חרוזה או פשוטה, היא הפרוטה

בע ג, ח

(מיטב השיר כזבו – מחברות עמנואל כא)

משרבו הקוראים בספרי החוקרים... נסתלקה השכינה

ואבדה האמונה

אב ד

סוס נושא ספרים

לק

(חמור נושא ספרים – נפוץ בספרות ימי הביניים למן ס' חובת

הלבבות, גופר בתיקוני זהר, בסוף)

עבדות ואדנות

אין גאולה בלא ביאת הגואל

ביש ב

אפילו תרנגולת עושה רצון הקונה

בע א, א

דרך המשרתים שהם מתהדרים בכבוד בעליהם

סו ו

משליך יהבו על עבדו אחריתו יהיה מגון

אב יט

(מפנק מגוער עבדו, ואחריתו יהיה מגון – מש' כט, כא; מי

שהניח לו אביו מעות ורוצה לאבדן... ישכור פועלים ואל

ישב עמהן - חול' פד ע"ב)

עבד ישראל - עבד שאינו חושש למכת לחי, אם אך

ביש ב

יתמלט בעור שיניו

עבד שיוצא בשן ועין אומר: ברוך הטוב והמטיב, שלא

ביש ב

ניטלו ממנו שתי עיניים ושתי שיניים

ביש ב

פדות הרוח קודמת לגאילה חומרית

עוֹנֵי וְעוֹשֵׂר

קב כה

אביונים מגוהצים ומקושטים כעשירים

אביוני עם אלה גם להם לב להרגיש כמו לעשירים שלוי

בע ד, ח

עולם

סו ז

אוי למי שזכות הפסף מסייעתו, ולא זכות עצמו

אין לו לאדם מליץ יושר בעולם הזה ובעולם הבא

לא ב

כממונו

(אדם קונה את עצמו בממון מידי שמים - מכילתא משפטים

כא; הכסף יענה את הכל - קה' א, יט).

אין לך אפיקורוס גדול, הכופר ברוחניות ומונע עצמו מהן,

בע ז, ג

כפיסם של העשירים

אין מרקדין לפני פלה נאה וחסודה, אלא לפני פלה

בע ד, ד

עשירה, אף שהיא מכוערה

(כיצד מרקדין לפני הכלה? פלה נאה וחסודה - כתוב'

טז ע"ב)

קב כב

אין עניות חרפה לאדם, והעושר תלוי במזל

(אין חרפה אלא רעב - בר"ר סג, כ; מזל מעשיר - שבת קט

ע"א)

- אל לקבצן חמדת החיים
 אם יאמר לך אדם, ראיתי עני ביישן והפול מספירים לו
 פנים ונותנים לו ברצון – אל תאמין
 (אם יאמר לך אדם... [אל] תאמין – צורת משפט מצויה
 בדברי חז"ל)
- אפילו עשירים מרפינים ראשם, זוחלים על גחונם ואינם
 מקפידים על כבודם, ומוסרים נפשם על הפרנסה
 בני יעקב באים לצבאותם: העשיר בכיסו, והעני
 בתרמילו
- (עשיר בשורו, עני בשיו, אלמנה בתרגולתה – פס' קיח ע"א)
 בני עלייה הקבצנים רעים וגרועים אלף פעמים יותר
 מבני העלייה העשירים
- הזהובים אטמו את לבו ומזוחו
 הזהובים זבובים – היום ישנם ומחר אינם
 (זהובים, זבובים – ס' בחינת עולם ד, ח; היום עודנו ומחר
 איננו – ירוש' סנה' סוף פרק ו')
- הפובש את פחדו ומקיף ונותן, הקב"ה ישלם לו
 (לזו עלי ואני פורע – ביצה טו ע"ב)
- הפול צריכין למרי דכסף ובאים אליו
 (הפול צריכין למרי חיטיא – ברכ' סד ע"א)
- הכסף והמסחר מטהר מפילו ממזרים
 (כסף מטהר ממזרים – קיד' עא ע"א)
- ... הם מתכנשים ובאים כדי ארבה לרוב עד שיעלו שבעה
 קבצנים כנגד בעל כיס אחד
 העוני אף הוא לא נורא באוהלי אביוני אדם כמו במעונות

- העשירים, אשר דלו מאוד
 אב כח
- העניות והשפלות והבטלה והייסורים מרגילין את האדם
 בע א, ח
- לתקנות ודברי הבאי שלא כדרך העולם
 העוני, הדחק והתחרות מזעזעים את הלב, והוא פכינור
 טו יא
- הומה
 הערמוניות מביאה לידי פשיטת הרגל, ופשיטת הרגל
 לידי דלות וקבצנות
 בע ד, א
- העשירים הצייקנים בכסלון, שאי אפשר להם לחזן דל
 בפרוטתם, על כל פנים הם משתתפים בצערן בנדבות
 פה, באנחות ובעצות טובור, בדברי תנחומין ומוסר
 השכל...
 בס א
- הפרוטה חביבה לו להפסלוגי פנשמתו, ואינו מאבדה
 לדעת ברצונו עד שפופין אותו...
 (ממונו של אדם חביב עליו פנשו – ירוש' סנה' ח, ח)
 הפרוטה היא מגדלתו ומרוממתו ומכשרתו להיות תעלא
 בעידניה...
 בי פת' ב
- (ממונו של אדם מעמידו על רגליו – פסח' קיט ע"א; תעלא
 בעידניה סגיד ליה – מג' טו ע"א)
- הפרוטה חביבה להם מכבודם
 (ממונם חביב עליהם מגופם – סוטה יב ע"א)
 ביש ב
- הקבצנים עודפים היום על בעלי הבתים
 ואלה הפסלוגים שממונם, אפילו פחות מפרוטה, חביב
 עליהם יותר מרגליהם
 בע ג, ט
- זכות, הבאה על ידי כסף, גנאי היא לנותנה ולמקבלה
 כאחד
 טו ז

חביבה להם הפרוטה יותר מכל היהדות והלאומיות

הר ז

ביחד

חביבה פרוטה של ריבית למלרים, שבשבילה הם

בע ד, ד

מפקירים פעמים את הקרן

שטר שכתובה בו ריבית... אינו גובה לא את הקרן ולא את

הריבית - ב"מ ענ ע"א)

בע ד, א

טוב מעט וממונו ודאי מהרבה וממונו מוטל בספק

(טוב מעט ביראת ד' מאוצר רב ומהומה בו - מש' טו, טז)

בע ו, ד

יהודי עני ביום החמישי הוא זכוב וזעף בשלהי דקייטא

קב יט

יש בני עלייה, ואפילו בין הקבצנים

(אפילו עניים שבישראל רואים אותם כאילו הם בני חורן -

ב"ק צ ע"ב)

קב יג

ישמרני האל מדל גא

(ארבעה אין הדעת סובלתן, ואלו הן דל גאה ועשיר מכחש...)

- פסח' קיג ע"ב)

כגיחוך של העשירים, שיש בו מעין עניות וחנינה ורחמים,

כביכול, כשמשפילים את עצמם לדבר עם דלים

לא ג

ושפלים

בע ב, ד

פיסו של אדם צריך שמירה מעולה במקומו

בס א

פיסם בולע פרוטות הציבור ואינו פולטן

בע א, א

כל הקבצנים חבורה אחת, והאי חברותא להם מיתותא

(או חברותא או מיתותא - תענית כג ע"א)

כל פרוטה ופרוטה יוצאת מפיסם של העשירים למעשה

בס א

הצדקה בקולי קולות

כמה עשירים מופלגים איכא ביהודים, שממון קורח להם,

- ובדרכי חיהם הם מנוולים פחזירים, להבדיל... הר ב
- פרס רחבה ועזות וממון מעבירין את הזכירה בי פת' ד
- לא כל הרוצה ליטול ממנו בהקפה, יבוא ויטול בע ד, א
- (לא כל הרוצה ליטול את השם יטול – ברכ' טז ע"ב)
- למי זהב, לו המשרה אב כט
- (הכול לבעל המעות – פתו' צח ע"ב)
- מוטב לה לנקר בעצמה את שתי עיניה, ולא לאבד פרוטה
- אחת בע ב, ה
- ממעה ומעה נתמלאה הסאה לא ג
- (פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול – סוטה ח ע"ב; מטיפה
 לטיפה נתמלא ההין – במדר' יז, ו; מטיפה... נתמלא הכיפה
 – שלום-עליכם, טוביה החולב)
- גשמת עניים די לה דבר מועט שתתרגש ותחוש שפע
- קודש של נעימות ושנבות בע ז א
- עכברא דשכיב אדינרי סגיד לו בי פת' ד
- (תעלא בעידניה סגיד ליה – מגי' טז ע"א)
- על קופה של שרצים, התלויה לו לגביר מאחוריו, מכסה
- הזהב בי פת' ד
- (אין מעמידים פרגס על הציבור אא"כ קופה של שרצים תלויה
 לו מאחוריו – יומא כב ע"ב)
- עני בריא הרי מתבייש בבריאותו כגב קב יד
- עניות מכשרת את הנפש להרגשה ולמידות טובות בע ז, א
- עניות מרבה שלום בית, מקרבת לב אבות אל בנים, ולב
- בנים אל אבותם בע ז, א
- עשירים, שיש להם חלק בעולם הזה ומתפרנסים

- קב כג ברוח... לבם פנוי לעסקי אהבה
עשיר, כל מה שהוא מרבה בשר וכרסו עבה, הוא מכובד
- קב יד ביותר על הבריות
- אב כט עשיר יהודי כל אשר יחפוץ יעשה במקומו
עשיר, אף על פי שהוא שוטה, משכיל הוא אל דל, רואה
אותו – ונסתר
- ביש ב (חכם בעיניו איש עשיר – מש' כח, יא)
- הר ד קבצן שמתפלסף הרי הוא מתחייב בנפשו
קבצנים גמורים, שאין להם פנאי בעוה"ז, אלא אוכלים
ונהנים מיגיעי כפם של אחרים... , אף הם דעתם פנויה
לדברי אהבים
- קב כג קשה יציאת הפרוטה מן הכיס, כיציאת הנשמה מהגוף
הר ד (קשה יציאת נשמה מן הגוף... – מו"ק כח ע"ב)
קשה עניות, שהיא שוברת ברזל, ואפילו את יצר הרע
הנורא
- עג ו (קשה עניות מכל הייסורים – שמ"ר לא, יא)
- שנאה זו, שבעלי אומנות אחת... שונאים זה את זה, כאין
קב טז נגד השנאה, שקבצני הבר שונאים את קבצני העיר
(כל אומן שונא בר אומנותיה – בר"ר לב, ב)

עיסוק ועמל

- קב ח אדם מה שבידו לעשות יעשה, ואל ישב בטל
אין בני אדם מדקדקים עם הסוחר, אפילו בעברות
- בע ג, ח החמורות ביותר
- א ד, א אין מסחר בלא הקפה

- אל לאיש אמת להיות שדכן, פי ירע לו וירע לאחרים
 (בפתגם העממי "שדכן" גוטריקן: שקר דובר פספ גוטל)
- אב יד
- אם אין פדיון אין צמח
 אם אין קונה, אין פדיון
- לק
 לק
- אף הנישואין עסק
- קב כג
- בעלי מאה מיני מלאכה ומחוסרי ברכה והצלחה
 בעסק אין לשונז' של אדם נשמעת אלא לכיס
- בי ב, ד
 הת
- הכנסת פלה אף היא סחורה ועסק טוב
 הניצוץ שבלב זה הוא העיקר במסחר, והשכל – לאו
- הג
- דוקא
- בע ד, א
- המלאכה צריכה לשתייה
- בע א, א
- ... הסרסורים, אחיהם של השדכנים ברמאות
 (אחיו אנא ברמאות – מגילה יג ע"ב)
- בע ג, ח
- העלימו עין מהשפלתו בוכות סחורתו
 והיו הפול צריכין למארי דחייטא [חַיִּט] זה
 (הפול צריכים למרי חַיִּטָּא – ברכ' סד ע"א).
- בע א, א
- חיבוק ידיים אינו מלאכה כבדה ונכבדה כל כך
- בע א, ג
- חצי שדכן וחצי סרסור
 (חציו עבד וחציו בן חורין – גיט' מא ע"א)
- טוב לו מלוא כף בהשקט ובטחה ממלוא חופניים בעמל
- אב כח
- ורעות רוח
- טוב מעט בהשקט ובטחה מרוב תבואות בעמל ורעות רוח
 (טוב מלוא כף נחת ממלוא חפנים עמל ורעות רוח – קה' ד, ו; ו;
 טוב מעט בצדקה מרוב תבואות בלא משפט – מש' טז, ז)
- אב יט
- יהודי, אפילו פשהוא גוסס, פיון שהוא שומע דבר עסק,

מיד דעתו מתיישבת עליו, ומלאך המות גרע לאחוריו
 קב ג ואינו שולט בו באותה שעה
 יפה מילתא דבדיחותא ודברי חידוד למלאכה, שעל ידם
 בי א, יא היא נעשית בשמחה ובזריות
 כל מלאכת עבודה... סוסים דלים ופחותים עושים...
 וסוסים אפירים עומדים באורות על אבוסיהם וחיים
 סו ד בנחת
 הר א כשהסחורה מתעלה, אף הסוחר עולה למעלה
 סו יט לא הטעם הוא העיקר, אלא המעשה
 (לא המדרש עיקר אלא המעשה - אבות א, יז; טעם פעיקר -
 פסח' מד ע"א)
 אב יד לא לשדכן כשרון לבצע מעשהו
 בע ה, א למי פרה, לז טורח וצרה
 בע ד, א מוח חריף למסחר יפה הוא
 מי שחובק את ידיו ויושב ומצפה להצלה, זה אינו כדאי
 בע ו, ה שיהא ניצל
 מי שנשא ונתן בביטחון ובעיניים סמויות ואינו מבקש
 חשבונות רבים, הקב"ה שולח ברכה והצלחה במעשה
 ידיו
 בע ד, א (אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין - תענ' ח ע"ב;
 אין הברכה שורה אלא במעשה ידיו של אדם - תוס' ברכ' ו)
 בס א מספר הקונים חנוניה
 עסק הוא ראשית חכמה, ובקשת פרנסה קודמת לכל
 הר א דבר
 קב כג ראשית חכמה אצלו - העסק

(שכר מצוה מצוה - אבות ד, ב).

פרנס וגבאי צדקה

דרך הנבלים ופחותים מדלת עם, שהם פורעים ומשתחרים

למי שתקיף מהם בי ב, ב

לא התורה מעלה את האדם לנשיאות, אלא הסחורה בע ד, ב

מחפבים את עמם ומסייעים לו בדברים היוצאים מן הפה

ולא מן הכיס בע ד, ב

מכובדים הם, שמכבדים את גופם בע ד, ב

(איזהו מכובד? המכבד את הבריות - אבות ד, א)

מרבנים באנחות ונניחות על עניי ישראל וממעיטים

במוזותיהם קב יט

עלובה העיר, שאינה יודעת גדוליה הר ב

(אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע בצערן של ת"ח -

ברכ' כח ע"א)

רוממות אל בצורתו ובגרונו, וממונם של ישראל בידו קב כה

(רוממות אל בגרונו וחרב פסיות בידם - תה' קמט, ו)

רחמנים הם, שחסים על ממונם של ישראל שבידם ורשותם,

ואינם מוציאים ממנו לצורכי אחרים, אלא לצורך עצמם בע ד, ב

(התורה חסה על ממונם של ישראל - ר"ה כו ע"א; מניחים

צורכי ציבור ועוסקים בצורכי עצמן - בר"ר פה, יג)

שונות

- אזוניים לגג
ביש א
- (אזוניים לדרך ואזוניים לפותל - ויקר לב, ב)
- אין אנו בני מלכים, ואין לנו פנאי להסתפל בנוי
קב כג
- אין זרע עושה פרי, עד שיתמסמס תחילה
אב ד
- אם אין בתים, מזוזות למה?
הג
- (דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתא עביד - שבת לא, ע"ב)
- אם אין בתים אין מזוזות
הג
- בכדי זמרו זמריא ורקדו רקדיא
בע ה, א
- (וכי בכדי ספדו ספדיא - תענ' ה ע"ב)
- בריאה יש מיש צריכה לימוד וזהירות יתירה
ביש ב
- היזמי והיגי אינם נורעים, והם גדלים מאליהם
בי א, יא
- (כמהין ופטריות אינן נורעות ומצמיחות - ירוש' מעשרות א, א;
הקוצים הללו אינם נחרשים ולא נורעים, מאליהם הם
יוצאין - בר"ר מה, ה)
- המתחיל בחשבונו אומרים לו גמור
בי פת ה
- (מכיון שהתחיל במצוה אומר לו מרק - ירוש' פס' י, ו; כל מי
שהוא מתחיל במצוה ואינו גומרה... - בר"ר סה)
- הסיבה קטנה ומזעטת, ותולדותיה מרובות, הולכות
ונמשכות
- הג
- חבל על המרגליות, המוטלות באשפה
בע ה, ג
- (האי שופרא דבלי בעפרא - ברכ' ה ע"ב; פה שהפיק מרגליות
ילחך עפר - קיד' לט ע"ב)
- מי מנוחות הוא במאוד, ומעמיק וחותר עד היסוד
בי ב, ז
- מתוך סיבות קטנות - תולדות גדולות וכבדות יוצאות

תוך ובר

בלבם הם מלגלים לו, ובפיהם מקלסים אותו

הרבה מיני נפשות יש בעולמו של הקב"ה, שדמות פניהם

פני אדם... ומזויקים ורוחות רעות המה להם

יש בהמה בצורת אדם, ויש אדם בצורת בהמה

לא כל המראה טלפיו הוא פשר

(...חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו, כלומר

שאני טהור... - בר"ר סה)

מבקש חשבונות ופשוטו של דבר פסוחר, ובעל הזיה פילד

מצחם נחוש ולבם אבן

פינחס זה שבגלגוי זמרי הוא בסתר

(...שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפינחס - סוטה

כב ע"ב)

תוכו של אגוז אין לזכות בו אלא אחר רוב עמל ויגיעה

בפציחת הקליפה עד כדי שבירת שיניים

תורת חסד על לשונכם ולבכם - לב אבן

(ותורת חסד על לשונה - מש' לא, כ; לבו יצוק כמו אבן - איוב

מא, טז)

תורה

אלמלי ידע דוד מלך ישראל, ביד מי יפול ספר התהלים

שלו ואיזו פרנסות יעשו בו... ודאי שלא היה מביאו

אין חכמה ואין תבונה ואין טענה לנגד מקרא שפתוב
(אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' - מש' כא, ל)

אם אין תינוקות אין חדר, אם אין חדר ותורה - אין קמח
(אם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח - אבות ג, יז)

אם תורה פאן, גם חכמה יש פאן
(הביטוי העממי: במקום תורה שם חכמה)

אמתיה דרב מורה הוראות בישראל
(אמהתא דבי רבי פי הוה משתעיא בלשון חכמה אמרה... -
עיר' גג ע"ב)

באין ברירה אין מעמידין על דין תורה

בימינו אין תורה להבנים, ולביבות אומרים: עשו!
(תבן אין ניתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו - שמ' ה, טז)

הגמרא הייתה לו פערין פת צנומה, שאין בה לחלוחית,
משפיעה את השכל ואינה משיבת נפש

הוי תלמידי חכמים, חכמים... הם רואים בעבים, ואין
רואים את אשר נגד פניהם

היזהרו בבני תורה, שפן לילה היו משפילים
יפה לביבה עם תורה [בליל הושר]

(יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ - אבות ב, ב)
כשהמלמד מסיח דעתו לדברים אחרים... אף תלמידיו

מסיחים דעתם מלימודם
לא הפיס מכבד את האדם, אלא תלמודו

(אין כבוד אלא תורה - אבות ו, ג).
לא ניתנה תורה אלא לעשות בה סחורה

(לא ניתנה תורה אלא לידרש – פסיק'ז במדבר א, א)

נטלו להם במנופולים את ספר התהלים של דוד המלך

קב טז

ועושים בו עסק

עצים לחים קשים וסולדים מן האויר, ממש כשנאה קשה

בי ב, ז

של עם-הארץ לתלמידי-חכמים

פרקי הלקט

ג	הקדמה
ה	הקיצורים של שמות חיבורי מנדלי
ז	אדם בנפתוליו
יג	אדם ומשפחה
יט	אדם וקונו
כא	אכילה ושתייה
כג	בעלי חיים
כו	גוף ונפש
כז	גורל ומזל
כט	דיבור ושתיקה
לא	זמן ודור
לב	חברה ובדידות
לו	חכמה וסכלות
לח	ישראל והעמים
לט	מידות
מא	ספר וסופר
מב	עבדות ואדנות
מג	עוני ועושר
מח	עיסוק ועמל
נא	פרנס וגבאי צדקה
נב	שונות
נג	תוך ובר
נג	תורה